

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

قیام علیه حاکم جور در فقه امامیه و اهل سنت با لحاظ فتاوی اهل سنت در جریان بیداری اسلامی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محسن ملک افضلی

نگارنده:

فاطمه ابراهیمی

تابستان / ۱۳۹۳

تقدیم به:

محضر مقدس عزیزان عالم وجود، ائمه اطهر علیهم السلام، آن نورهایی که با آمدنشان از عرش به فرش بر خاکیان منت نهادند و بالخصوص سر مکنون الهی، آن عزیز منتظر، آن طیب درآشنا، آن طلایه دار ملکوت الهی «صاحب العصر و الزمان» بقیة الله الاعظم «ارواحنا له الفدا».

پیشگاه کریمه‌ی اهل بیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام که مرا در خوان پرافتخار خویش، راه دادند.

و نیز تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم؛ به پاس عاطفه‌ی سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگاران، بهترین پشتیبانم بوده و هستند.

با تشکر:

از پدر و مادر عزیزم و تک تک اعضای خانواده‌ام، به خاطر همه‌ی زحمات و تلاشهای محبت‌آمیزی که در دوران زندگی‌م انجام داده‌اند. بخصوص در طول دوران تحصیلم با ایجاد آرامش روحی و آسایش فکری، موجبات به سرانجام رسیدن این اثر را فراهم آوردند.

از استاد فرهیخته و دلسوز، جناب آقای دکتر ملک افضلی که در کمال سعه‌ی صدر و حسن خلق، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ نکردند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند.

و نیز سپاس خدمت برادر ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای حسن اسکندری، که مرا مشفقانه در این راه کمک کردند.

چکیده:

مسأله‌ی قیام علیه حاکم جور از جمله مسائل بسیار مهم فقه سیاسی به شمار می‌رود. بحث انقلاب و خروج از حاکم جائز و مستبد زمانی مطرح می‌شود که حاکم بر اساس موازین شرعی و فرامین و حدود الهی عمل نکند و حکومت از مسیر اصلی خود منحرف شود. امامیه عقیده دارد، چنانکه حاکم طبق دستورات و حدود الهی عمل نکند و اصرار بر روش مستبد و متهورانه‌ی خویش داشته باشد و بازگرداندن وی از طریق ارشاد و نصیحت و مراتب اولیه‌ی امر به معروف و نهی از منکر ممکن نباشد، قیام علیه وی جایز و بلکه واجب است. امامیه برای این نظر خود بر ادله‌ای از کتاب و سنت از جمله آیات و روایات: امر به معروف و نهی از منکر، نهی از عبادت طاغوت و کفر به آن، نهی از رکون در برابر ستمگران، مذمت حاکمان ستمگر و مراجعه به آنها و ...، سیره‌ی معصومین و فلسفه‌ی بعثت انبیاء استناد کرده‌اند. این در حالیست که در فقه سیاسی اهل سنت، بحث قیام علیه حاکم جور جایگاه چندانی نداشته و با توجیحات گوناگون، از قبیل لزوم حفظ نظام اسلامی و جلوگیری از هرج و مرج در جامعه، اجماع و با استناد به آیه‌ای از قرآن و روایتهای متعددی از سنت نبوی، سکوت و اطاعت محض از حاکم جائز و فاسق را مطلوب شرع دانسته و بدان عمل می‌کنند. این تحقیق در نظر دارد با نگاهی به پدیده‌ی چند دهه‌ی اخیر خاورمیانه که باعث هوشیاری و خیزش کشورهای مسلمان که از آن به بیداری اسلامی تعبیر می‌شود، با تطبیق دیدگاه امامیه و اهل سنت به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی این موضوع بپردازد.

واژگان کلیدی: حاکم جور - قیام - بیداری اسلامی - فقه سیاسی امامیه - فقه سیاسی

اهل سنت - جهاد.

مقدمه: ۱

۱. بیان مسأله: ۲

۲. اهمیت و ضرورت: ۵

۳. اهداف تحقیق: ۵

۴. سوالات طرح شده: ۶

۴-۱. سوال اصلی ۶

۴-۲. سوالات فرعی ۶

۵. فرضیه ها ۶

۶. پیشینه‌ی موضوع: ۷

۷. پیشینه‌ی تحقیق: ۷

۸. روش تحقیق: ۹

فصل اول: ۱۰

مفاهیم و مبانی نظری ۱۰

۱-۱. مفاهیم ۱۱

۱-۱-۱. حاکم جور ۱۱

تعریف حاکم جور در لغت: ۱۱

تعریف حاکم جور در اصطلاح فقه: ۱۲

۲-۱-۱. قیام ۱۲

۱-۲-۱-۱. امر به معروف و نهی از منکر ۱۳

۱-۲-۱-۱-۱. شرایط امر به معروف و نهی از منکر: ۱۴

۱-۲-۱-۱-۱-۱. شناخت: ۱۵

۲-۱-۱-۲-۱-۱. احتمال تأثیر: ۱۵

۳-۱-۱-۲-۱-۱. قصد ادامه‌ی گناه: ۱۶

۴-۱-۱-۲-۱-۱. عدم وجود مفسده در امر و نهی: ۱۷

۲-۱-۲-۱-۱-۱. مراتب امر به معروف و نهی از منکر: ۱۷

۱-۲-۱-۲-۱-۱-۱. مرحله‌ی قلبی: ۱۷

- ۱۷-۱-۲-۱-۲-۲-۱-۲-۱-۱ مرحله‌ی زبانی: ۲-۲-۱-۲-۲-۱-۲-۱-۱
- ۱۷-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ مرحله‌ی عملی: ۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۱۷-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ جهاد ۲-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۱۸-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ جهاد ابتدایی: ۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۱۹-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ جهاد دفاعی: ۲-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۱۹-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ جهاد علیه کفر: ۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۰-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ جهاد علیه طاغوت: ۲-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۰-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ جهاد با بغات: ۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۲-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تعریف بغات در فقه حنبلی ۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۲-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تعریف بغات در فقه حنفی ۲-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۲-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تعریف بغات در فقه مالکی ۳-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۳-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تعریف بغات در فقه شافعی ۴-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۳-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ دفع محارب: ۴-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۴-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ خروج ۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۵-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ مخالفت سیاسی ۴-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۵-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ همراهی نکردن (مبارزه‌ی منفی) ۵-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۶-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ مبارزه‌ی مسلحانه ۶-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۷-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ بیداری اسلامی ۳-۱-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۷-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تعریف بیداری اسلامی ۱-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۹-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تاریخچه‌ی بیداری اسلامی ۲-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۲۹-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ مرحله‌ی اول بیداری اسلامی ۱-۲-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۰-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ مرحله‌ی دوم بیداری اسلامی ۲-۲-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۲-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ مرحله‌ی سوم بیداری اسلامی ۳-۲-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۳-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ عوامل بوجود آورنده‌ی بیداری اسلامی ۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۳-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ عوامل داخلی ۱-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۳-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تداوم چند دهه حکومت‌های نادرست: ۱-۱-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۴-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تمرکز قدرت و ثروت در دست خاندان حاکم، نهادها و احزاب خاص: ۲-۱-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۴-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ تحول فکری - فرهنگی ملت عرب: ۳-۱-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۵-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ کسری دموکراسی: ۴-۱-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۵-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ عوامل خارجی ۲-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱
- ۳۵-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱ دخالت قدرتهای بزرگ در پوشش همکاری ۱-۲-۳-۳-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۱

- ۳۵..... ۱-۳-۳-۲-۲. سیاست خارجی صلح‌جویانه در قبال رژیم صهیونیستی
- ۳۶..... ۱-۳-۳-۲-۳. تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی ایران
- ۳۶..... ۱-۴-۱. طاغوت
- ۳۸..... ۱-۱-۵. خلیفه
- ۳۸..... ۱-۱-۶. امام
- ۴۰..... ۱-۲-۲. مبانی نظری
- ۴۰..... ۱-۲-۱. جایگاه امامت از دیدگاه امامیه
- ۴۰..... ۱-۲-۱-۱. شئون پیامبر و امام
- ۴۱..... ۱-۲-۱-۲. مراتب امامت
- ۴۲..... ۱-۲-۱-۳. اهمیت امامت
- ۴۲..... ۱-۲-۱-۳-۱. عقل
- ۴۳..... ۱-۲-۱-۳-۱-۱. قاعده ی لطف
- ۴۵..... ۱-۲-۱-۳-۲. قرآن
- ۴۵..... ۱-۲-۱-۳-۱-۱. آیه‌ی ولایت
- ۴۵..... ۱-۲-۱-۳-۲-۱. آیه‌ی اولی الامر
- ۴۵..... ۱-۲-۱-۳-۳-۱. آیه‌ی تبلیغ
- ۴۶..... ۱-۲-۱-۳-۴-۱. آیه‌ی اکمال
- ۴۶..... ۱-۲-۱-۳-۳-۱. روایات
- ۴۶..... ۱-۲-۱-۳-۳-۱-۱. حدیث منزلت
- ۴۶..... ۱-۲-۱-۳-۳-۲-۱. حدیث انذار
- ۴۷..... ۱-۲-۱-۳-۳-۳-۱. حدیث سفینه نوح
- ۴۷..... ۱-۲-۱-۴-۱. شرایط امام
- ۴۷..... ۱-۲-۱-۴-۱. عصمت
- ۴۸..... ۱-۲-۱-۴-۲. افضل و اعلم بودن
- ۴۹..... ۱-۲-۱-۴-۳. تنصیبی بودن مقام امامت (نصّ بر تعیین امام):
- ۴۹..... ۱-۲-۲-۲. جایگاه خلافت از دیدگاه اهل سنت
- ۴۹..... ۱-۲-۲-۱. اهمیت و وجوب خلافت
- ۵۱..... ۱-۲-۲-۲. راههای انعقاد خلافت
- ۵۶..... ۱-۲-۳-۳. شرایط خلیفه
- ۵۹..... ۱-۲-۳-۳. حاکم در زمان غیبت کیست؟
- ۶۰..... ۱-۲-۳-۱. دیدگاه امامیه

۶۳.....	۲-۳-۲-۱. دیدگاه اهل سنت
۶۶.....	فصل دوم
۶۶.....	دیدگاه امامیه درباره‌ی قیام علیه حاکم جور
۶۷.....	۲-۱. اطاعت از حاکم اسلامی
۶۹.....	۲-۲. شرایط و ضوابط قیام علیه حاکم جور
۷۱.....	۲-۳. دلایل جواز یا وجوب قیام علیه حاکم جور
۷۲.....	۲-۳-۱. دلیل اول - کتاب
۷۲.....	۲-۳-۱-۱. آیات امر به معروف و نهی از منکر
۷۵.....	۲-۳-۱-۲. آیات کفر به طاغوت
۷۸.....	۲-۳-۱-۳. آیات نهی از عبادت طاغوت
۷۹.....	۲-۳-۱-۴. آیات نهی از رکون در برابر ستمگران
۸۱.....	۲-۳-۱-۵. آیات جهاد با طاغوت و ستمگران
۸۴.....	۲-۳-۱-۶. آیات نهی از اطاعت مفسدین و گمراهان
۸۷.....	۲-۳-۲. دلیل دوم - روایات
۸۷.....	۲-۳-۲-۱. روایات امر به معروف و نهی از منکر
۹۲.....	۲-۳-۲-۲. روایات نهی از مراجعه و اطاعت حاکم جور
۹۹.....	۲-۳-۲-۳. روایات مذمت و نکوهش حاکم ستمگر
۱۰۱.....	۲-۳-۲-۴. روایات صریح در مبارزه با حاکم ستمگر
۱۰۴.....	۲-۳-۳. سیره‌ی معصوم <small>علیه السلام</small>
۱۱۵.....	۲-۳-۴. دلیل چهارم - فلسفه‌ی بعثت انبیاء
۱۱۷.....	۲-۳-۵. عهد گرفتن خداوند از دانایان و رستگاری جامعه
۱۱۸.....	۲-۳-۶. نتیجه‌ی بررسیها
۱۲۰.....	فصل سوم
۱۲۰.....	دیدگاه اهل سنت درباره‌ی قیام علیه حاکم جور
۱۲۱.....	۳-۱. تشتت آراء در قیام علیه حاکم جائز در فقه اهل سنت:
۱۲۱.....	۳-۱-۱. قیام علیه حاکم جور مشروط به کفر آشکار:
۱۲۱.....	۳-۱-۲. جواز قیام علیه حاکم جور:
۱۲۱.....	۳-۱-۳. حرمت قیام علیه حاکم جور:
۱۲۲.....	۳-۱-۳-۱. کتاب

- ۱۲۳.....۱-۱-۳-۱-۳. نقد و بررسی استدلال به آیات:
- ۱۲۵.....سنت. ۲-۳-۱-۳
- ۱۲۵.....۱-۲-۳-۱-۳. اطاعت از حاکم، اطاعت از پیغمبر ﷺ
- ۱۲۶.....۲-۲-۳-۱-۳. اطاعت از حاکم، درستکار باشد یا فاجر
- ۱۲۹.....۳-۲-۳-۱-۳. اقتداء به امام فاجر و جهاد در رکاب او
- ۱۳۰.....۴-۲-۳-۱-۳. دعا برای حاکم و نهی از نفرین و غیبت حاکم
- ۱۳۰.....۵-۲-۳-۱-۳. صبر در برابر ظلم حاکم
- ۱۳۱.....۶-۲-۳-۱-۳. امام ستمگر بهتر از فتنه و نداشتن امام نشانهی مرگ جاهلی
- ۱۳۲.....۷-۲-۳-۱-۳. نقد و بررسی استدلال به روایات:
- ۱۳۴.....۳-۳-۱-۳. لزوم حفظ نظام اسلامی و جلوگیری از هرج و مرج در جامعه
- جامعه ۱-۳-۳-۱-۳. نقد و بررسی دلیل لزوم حفظ نظام اسلامی و جلوگیری از هرج و مرج در
- ۱۳۷.....جامعه
- ۱۳۸.....۴-۳-۱-۳. ادعای اجماع
- ۱۳۹.....۱-۴-۳-۱-۳. نقد و بررسی استدلال به اجماع
- ۱۴۱.....۵-۳-۱-۳. نتیجهی بررسیها
- ۱۴۲.....۲-۳. عملکرد فقهاء شاخص مذاهب اهل سنت در تعامل با خلفا
- ۱۴۳.....۱-۲-۳. مبانی سیاسی ابوحنیفه
- ۱۴۴.....۲-۲-۳. مبانی سیاسی مالک
- ۱۴۷.....۳-۲-۳. مبانی سیاسی شافعی
- ۱۴۹.....۴-۲-۳. مبانی سیاسی احمد بن حنبل
- ۱۵۳.....۳-۳. فتاوی فقهاء اهل سنت در جریان بیداری اسلامی
- ۱۵۳.....۱. سلفیه جهادی
- ۱۵۴.....۲. سلفیه معتدل و اخوانیها
- ۱۵۵.....۳. سلفیه تقلیدی (وهابیت درباری)
- ۱۵۵.....۱-۳-۳. تفاوتهای سلفیه معتدل با سلفیه تقلیدی (وهابیت درباری)
- ۱۶۰.....۴-۳. نتیجهی کلی تحقیق:
- ۱۶۳.....منابع و مأخذ عربی

مقدمه:

اگر دانش سیاسی در اسلام را مجموعه‌ای از آگاهی‌ها و باورهای ذهنی مسلمانان در عرصه‌ی حیات سیاسی بدانیم اندیشه‌ی سیاسی مجموعه‌ای از باورهای فلسفی و غیرفلسفی است که به طور مستقیم به اداره‌ی امور جامعه مرتبط است و جلوه‌های آن در قالب «فلسفه‌ی سیاسی»، «فقه سیاسی»، «کلام سیاسی»، «اخلاق مدنی» سامان یافته است. حال باید گفت: با توجه به اینکه اداره‌ی امور جامعه و حکومت که در اندیشه‌ی سیاسی جایگاه رفیعی دارد و بلکه مهمترین موضوع آن است، به چه صورت می‌تواند مشروعیت و مقبولیت خود را بین افراد آن جامعه حفظ کند؟ با از دست دادن چه شرایطی آن حکومت مشروعیت خود را از دست می‌دهد؟ چنانچه حکومتی با چنین چالشی مواجه شود آن جامعه اختیاری برای ایجاد تحول و انقلاب دارند؟ بنابراین یکی از مسائل جامعه سیاسی، انقلاب و تغییر نظام سیاسی حاکم و شخص حاکم است. در جهان اسلام، فرق مختلف اسلامی، پاسخ‌های متفاوت و بعضاً کاملاً متضادی را نسبت به مسائل سیاسی ابراز کرده‌اند. از جمله مسائل مهم عرصه‌ی جامعه و سیاست، مسأله‌ی حساس نارضایتی و عدم مشروعیت حاکم و قیام علیه او است.

نگارنده در نظر دارد در این پایان‌نامه با استفاده از دلایلی که هر یک از فرق اسلامی برای اثبات دیدگاه خود بیان کرده‌اند، به بررسی نظرات آنان پرداخته و نتیجه‌ی حاصل از این بررسیها را ارائه دهد.

۱. بیان مسأله:

اندیشه سیاسی اهل تشیع که اساساً مبنای شکل‌گیری آن ایستادگی و مقابله با جریان‌های مخالف سیاسی بوده است، همواره نماد مبارزه‌ی منفی و تحریم قدرت‌های حاکم بوده و در این راستا به احادیث پیغمبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و امامان معصوم استناد کرده‌اند. از جمله این روایت از رسول (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) که فرمود: «در روز قیامت منادی ندا می‌دهد: کجایند ظالمان؟ و کجایند یاران آنان؟ پس همه‌ی آنان گرد آورده می‌شوند، حتی کسی که برای آنان قلمی تراشیده یا مرگبی آماده کرده است... و همگی در آتش افکنده می‌شوند.» و نیز روایات فراوان دیگری نظیر همین روایت از وجود پیامبر و اهل بیت (عَلَيْهِمُ السَّلَام) که مستندات شیعه بر باورشان در مقابله با حاکم جور می‌باشند. در مقابل، بعضی از فرق اهل سنت، منطق بازی سیاسی و شرایط تاریخی، آنها را به جایی رساند که حتی قبول حاکم جائز را واجب شرعی به حساب می‌آورند. در حالی که برخی از فقها مشروعیت را تنها از خدا دانسته، عزل خلیفه را منوط به رأی خدا می‌کنند و نه رضایت عامه. از طرف دیگر برخی عدالت و شریعت را از ضروریات حاکم اسلامی خوانده، نقص در هر کدام را موجب عزل خلیفه بیان می‌کنند، دسته دیگر، حفظ کیان اسلامی و ظواهر شریعت را از اهمّ امور خوانده، رسیدن به آن را ولو به تحمل یک حاکم ظالم باشد، قبول می‌کنند. چهار نظریه عنوان شده‌ی آنها استخلاف، شورا، اهل حلّ و عقد و استیلاء می‌باشد که عملاً استیلاء را پذیرفته‌اند. به طور کلی اندیشه‌ی سیاسی اهل سنت، در چیرگی نظریه‌ی استیلاء و تغلب، در روش کسب قدرت است که با تأکید بر مسأله‌ی خلافت ظهور می‌یابد، در حالیکه وجه بارز اندیشه‌ی سیاسی شیعه، نظریه‌ی امامت و نصب حاکم توسط پیغمبر (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) می‌باشد. در این میان یکی از مفاهیم کلیدی که اندیشه‌ی سیاسی شیعه و اهل سنت را در دوران گذشته به هم پیوند می‌داد، شرط عدالت برای حاکم است. با این حال باید افزود که هر چند خصلت عدالت در بیشتر متون فقهی اهل سنت برای حاکم لازم شمرده شده است، اما در اندیشه‌ی سیاسی اهل سنت، عدالت اساساً با استیلاء و حکمرانی همخوانی ندارد.

در مورد اندیشه‌ی دولت در اهل سنت باید گفت: اندیشه‌ی دولت در این فرقه، نزدیکی بسیاری با آراء امنیت محور «توماس هابز» دارد. بطوریکه نتیجه‌ی منطقی هردو نظر، هموار نمودن گرایش به استبداد حداقل در مقام نظر است. حکومت مطلقه‌ی هابزی آن است که قادر است با اقتدار به حفظ امنیت پردازد. در این نوع حکومت، حاکم هرگونه که مصلحت بداند نظریه‌پردازی می‌کند تا جامعه در آرامش باشد پس حق تئوری دادن هم در اختیار و حوزه‌ی نظری اوست.

در مقابل، دیدگاه عدالت محور، در تعامل امنیت و دادگری در فقه سیاسی عموماً مبتنی بر اندیشه سیاسی شیعه است. برطبق این بینش، عدالت‌سوس بنیان حرکت در اجتماع بوده و سایر امور باید برطبق این محور به گردش درآید. برای شیعیان الگوی اولیه برای مدیریت عادلانه در جامعه پس از پیامبر ا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مدل عملی حضرت ع عَلَيْهِ السَّلَام باز می‌گردد. امام علی عَلَيْهِ السَّلَام هیچ ملاحظه‌ای را در باب عدالت قبول نکرده و برای دوام حکومت دست به مصلحت-انگاری نزدند. در خطبه‌ی ۱۵ نهج البلاغه ایشان به صراحت از حقوق عمومی سخن گفته، به خاطیان هشدار می‌دهد: «به خدا سوگند اگر چیزی را که عثمان بخشیده، نزد کسی بیابم، آن را به صاحبش باز می‌گردانم، هرچند آن را کابین زنان کرده باشند یا بهای کنیزکان، که در دادگری گشایش است و آنکه از دادگری به تنگ آید از ستمی که بر او می‌رود، بیشتر به تنگ آید». تحلیل عملکرد امام ع عَلَيْهِ السَّلَام نشان می‌دهد که عدالت در اندیشه‌ی ایشان مقدم بر امنیت بوده است. سیاست امیرالمؤمنین پاکیزه از سیاست‌بازی رایجی بود که حق و باطل را در هم می‌انگاشت و از عدالت و حکومت، بذری سیال مبتنی بر مصلحت می‌کاشت. در اندیشه سیاسی شیعه نیز به دنبال این اصالت می‌توان از عناصر زیر سخن گفت: عقل محوری، آرمان‌گرایی، مشروعیت باوری، حقوق و فقه محوری که در نهایت به فقه سیاسی و فلسفه‌ی سیاسی و کمتر بر خلاف اهل سنت به شریعت‌نامه نویسی و سیاست‌نامه نویسی گرایش دارد.

فلسفه سیاسی اکثریت متفکران اهل سنت در باب مشروعیت عمدتاً بر مبنای «توجیه» استوار شده و مشروعیت مسبوق به عمل گشته و نه مقدم بر آن است لذا ناچار سیاست‌نامه و شریعت‌نامه نویسان اهل سنت نه به علم، چون علم نبوی برای حاکم اسلامی معتقدند و نه اصراری بر عصمت او دارند، بلکه بالعکس جائز و بلکه فاسق را نیز در رهبری و امامت مؤمنان مشروع می‌دانند و قیام علیه او را نامشروع می‌شمارند این پندار تنها در وصف خلفای اموی و عباسی یا حاکمان امروزی نبوده است بلکه بعضاً معتقدند حتی خلفای راشدین هم عصمت نداشته‌اند و آشکارا در کتب خود اشتباهات و خطایای آنها را ذکر می‌کنند با این حال همگان را امیرالمؤمنین و خلیفه بر مسلمین می‌خوانند. احمد بن حنبل، از بزرگان اهل سنت و سرکرده مذهب حنبلی افضلیتی برای «علم و عدالت» حاکم قائل نیست. براساس روایتی که «عبدوس بن مالک القطان» از او نقل می‌کند، صراحت دارد که حاکم بر مسلمین امیرالمؤمنین است چه فاجر باشد، چه نیکوکار و چنانچه فردی بر امام حقی شورید و غالب گشت او خود واجب‌الاطاعه می‌گردد، اگرچه فاسق‌ترین فاسقان و سرکش‌ترین ستمگران باشد.

همچنین علمای اهل سنت درباره‌ی فسق خلیفه که آیا موجب عزل وی می‌شود؟ بر دو نظریه‌اند:

۱. فسق را دلیل عزل می‌شمارند اما در صورتی که به هرج و مرج و آشوب منجر نشود. در این صورت قبول حکومت وی مثل اکل میته است. در واقع این گروه شرط به محال کرده‌اند.

۲. به هیچ وجه فسق را دلیل عزل نمی‌دانند.

اکنون با توجه به جنبشها و انقلابهای رخ داده، می‌توان گفت: اهل سنت از دیدگاه امنیت محور خود عدول کرده و به سوی دیدگاه عدالت محور در حرکتند که از آن به بیداری اسلامی تعبیر شده است. در این باره پرسشهایی مطرح می‌گردد، که در این پایان‌نامه ابتدا به دلایل و مبانی فقهی هر یک از فریقین پرداخته و سعی می‌شود در مورد آنها تحقیق شده و پاسخ داده

شود. سپس موضوع بیداری اسلامی در فصل دیدگاه اهل سنت مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۲. اهمیت و ضرورت:

مسئله‌ی حکومت و اطاعت از حاکم همواره مهمترین و اساسی‌ترین مباحث جامعه‌ی انسانی بوده و همچنین حکومت و اطاعت از حاکم اسلامی یکی از موضوعات کلام اسلامی و فقه سیاسی می‌باشد. به تبع این مقوله، در مواقعی که حاکم از حدود اسلامی تجاوز کند، بحث قیام علیه حاکم جور مطرح می‌شود. حال بررسی و تحقیق در این زمینه لازم و ضروری به نظر می‌رسد تا با معرفت به حکم حقیقی آن، تمایز فقه اسلامی در جوامع بشری آشکار شود. بررسی این موضوع مهم از دیدگاه فریقین و تطبیق آنها، بر اهمیت این تحقیق افزوده و ارزش آن را مضاعف می‌کند. نیز درباره‌ی بیداری اسلامی که جنبشی دینی، سیاسی و اجتماعی است که در عرصه‌ی جهان اسلامی و بین‌الملل بسیار اثرگذار بوده است، لذا می‌طلبد تحقیقات عمیق و مفصلی در این زمینه صورت گیرد تا مبانی علمی صحیحی برای آن ایجاد شده و آگاهانه هدایت شود.

۳. اهداف تحقیق:

با توجه به اینکه موضوع مورد تحقیق، از مباحث مهم فقه سیاسی می‌باشد و همچنین با اتفاقات رخ داده در جهان اسلام که از آن به بیداری اسلامی تعبیر می‌شود، تبیین مبانی فقهی آن و دفاع از فقه اصیل و ناب اسلامی جهت کمک به موارد ذیل از اهداف این تحقیق به شمار می‌رود:

۱. کمک به پژوهش در این زمینه
۲. بررسی ریشه‌های فقهی این موضوع برای بازشناسی و فهم پدیده‌های حادث در محیط بین‌الملل (تحولات اخیر خاورمیانه).

۴. سوالات طرح شده:

سوالاتی که این پایان‌نامه قصد دارد به آنها پاسخ دهد بر دو دسته تقسیم می‌شود که

عبارتند از:

۴-۱. سوال اصلی

حکم قیام علیه حاکم جور از منظر فقه شیعه و اهل سنت چیست؟ مبانی فقهی آن

کدام است؟

۴-۲. سوالات فرعی

۱. ادله‌ی امامیه در جواز قیام علیه حاکم جور کدام است؟

۲. ادله‌ی اهل سنت در عدم جواز قیام علیه حاکم جور چیست؟

۳. با توجه به بیداری اسلامی، آیا تغییری در نظرات فقهی اهل سنت ایجاد شده-

است؟

۵. فرضیه‌ها

۱. مبنای نظریه‌ی فقه شیعه، در جواز انتقاد و قیام علیه حاکم جور و تغییر وی، و نیز حاکمیت انسان بر سرنوشت اجتماعی خویش است که از سوی خداوند به وی تفویض شده و در طول حاکمیت خدا قرار دارد، بر این مبنا انسان وظیفه دارد جامعه را به سمت صلاح و سعادت پیش ببرد، حتی اگر نیاز به تغییر رژیم سیاسی و قیام علیه حاکم جور باشد. اما مبنای نظریه‌ی اهل سنت در مورد عدم جواز قیام، حتی اگر حاکم ظالم باشد، قبول حاکمیت مشیّتی و عدم اختیار انسانها در تغییر حاکم است.

۲. امامیه با استناد با آیات قرآن، اعمّ از آیات امر به معروف و نهی از منکر، نهی از

اطاعت و عبادت طاغوت، نهی از رکون در برابر ستمگران، آیات کفر به طاغوت و ... همچنین

روایات و سیره‌ی ائمه علیهم‌السلام و ادله‌ی عقلی، اعتقاد دارد باید در مواجهه با ظلم و جور، باید از حقوق و حدود الهی دفاع و با متعدیان و متجاوزان مبارزه و جهاد کرد.

۳. اهل سنت نیز با استناد به دلایلی از قرآن و روایات پید صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اجماع و دلیل عقلی حفظ نظام و جلوگیری از فتنه، قائل به سکوت و صبر در رویارویی با ظلم و فسق و جور حکام هستند.

۴. در جریان بیداری اسلامی، موضعگیری فقهای اهل سنت کاملاً متفاوت بوده است. از آنجا که در تقسیم‌بندی فقهاء معاصر، به دو گروه درباری و غیر درباری تقسیم می‌شوند، عده‌ای قیامها و انقلابهای مردمی را همراهی کرده و در حمایت از این جنبش‌ها، فتوا دادند. اما برخی دیگر این قیامها و جنبش‌ها را تحریم کردند.

۶. پیشینه‌ی موضوع:

مسأله‌ی قیام علیه حاکم جور و مقابله در برابر فسق و ظلم همواره در اعصار تاریخ مطرح بوده و انبیاء در رویارویی با ستمگران پیشرو بوده‌اند، چرا که دعوت به قیام و نهضت علیه ستمگران و مستکبران و مفسدان پس از دعوت به خدای یگانه و معاد از اصلی‌ترین برنامه‌های انبیاء می‌باشد و در متن دعوت آنان قرار گرفته‌است. همچنین برخی از آیات قرآن نشانگر مخالفت رسولان الهی با حاکمان ظالم است. مقابله و رویارویی ابراهیم علیه‌السلام با طاغوت زمانش نمود، حضرت موسی با فرعون و حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با بت پرستان و اشراف و سران بیداد و ستم، نمونه‌ای از این موضوع می‌باشد. در سیره‌ی معصوم علیه‌السلام نیز به وضوح این امر دیده می‌شود.

۷. پیشینه‌ی تحقیق: فقهای امامیه نیز با استناد به این منابع، در کتب فقهی خود در

ابواب مختلف، متناسب بحث خود، عدم مراجعه و پذیرش حکام جور و به نوعی مبارزه با آنها را ذکر کرده‌اند. همچنین باب جهاد که در تمام کتب فقهی عنوان گردیده، به نوعی مبارزه با

هرگونه ستم و جور را در نظر داشته‌است. نیز با توجه به اینکه موضوع بیداری اسلامی و انقلابهای رخ داده در سطح خاورمیانه طی دهه‌ی اخیر به اوج خود رسیده و در نوع خود تازه و بدیع می‌باشد و در این راستا همایشها و مقالات فراوانی در مورد ابعاد اجتماعی، سیاسی، آسیب‌ها و چالش‌ها و ... ارائه شده است، اما این موضوع به صورت تلفیقی با موضوع قیام علیه حاکم جور و سیر تحول تاریخی آن، با توجه به این موضوع که بیان دیدگاه فقه‌های عامه درباره‌ی بیداری اسلامی به نوعی عدول از دیدگاه سابق (امنیت محور) می‌باشد مقاله و ... یافت نشد. اما بطور مطلق در مورد بیداری اسلامی بدون بیان دیدگاه فقه‌های متقدم و متأخر، کتب و مقالات زیر قابل ذکر می‌باشد:

۱. «بهار اسلام» و «پاییز غرب» نوشته‌ی محمد پورغلامی، پانزده خرداد، دوره‌ی

سوم، سال نهم، شماره‌ی ۲۹، پاییز ۹۰

۲. «آسیب‌شناسی جنبشهای بیداری اسلامی در خاورمیانه در پرتو تجربیات انقلاب

اسلامی»، دکتر احمد راهدار، پانزده خرداد، دوره‌ی سوم، سال نهم، شماره‌ی ۳۲، تابستان ۹۱

۳. «بیداری اسلامی و تغییر رژیمهای عربی؛ عوامل و زمینه‌ها»، علی آدمی، فصلنامه

مطالعات راهبردی، سال پانزدهم، شماره‌ی اول، شماره‌ی مسلسل ۵۵

۴. بیداری اسلامی، مهدی علیزاده موسوی، چاپ دوم، حوزه‌ی نمایندگی ولی فقیه در

امور حج و زیارت، تهران، زمستان ۱۳۹۰

۵. بیداری اسلامی حادثه‌ی معجزه آسا با تکیه بر اندیشه‌های سیاسی حضرت امام

خمینی و رهبر معظم انقلاب (دام‌ظله)، تقی صوفی نیارکی، چاپ دوم، معاونت فرهنگی

سازمان اوقاف و امور خیریه، آبانماه ۱۳۹۰

۶. بهار عربی در پرتو بیداری اسلامی، علیرضا حسینی (عارف)، چاپ اول، سنابل،

بهمن ۱۳۹۰ / ربیع‌الاول ۱۴۳۳

۷. سلفیه و امواج بیداری اسلامی، احمد ربیعی فر، سراج منیر، پاییز ۱۳۹۰، شماره ۳

۸. روش تحقیق:

روش تحقیق این پایان نامه به صورت توصیفی، تحلیلی و مقایسه و تطبیقی بوده و

روش گردآوری مطالب به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد.

فصل اول:

مفاهیم و مبانی نظری